

MEDICINA D'OCCITÀNIA

**EL PANOCCITANISME CIENTÍFIC
I LA REVISTA "LA MEDICINA CATALANA"**

SABATÉ i CASELLAS, Ferran

Universitat de Barcelona

RESUM: El panoccitanisme del primer terç del segle XX, té també una correlació en l'àmbit de la ciència. L'intent i la voluntat de construir i dotar-se d'uns instruments científics (laboratoris, instituts, revistes, societats), i d'una llengua vehicular pròpia –el català–, fou vehiculada per la Mancomunitat a través de la Secció de Ciències de l'Institut d'Estudis Catalans. En l'àmbit de les ciències biomèdiques, només algunes iniciatives reeixiren amb projecció internacional, com la Societat de Biologia, l'Institut de Fisiologia i "La Medicina Catalana", aquesta última fruit de la iniciativa privada.

Paraules clau: Panoccitanisme; Secció de Ciències; La Medicina Catalana.

RESUMEN: El panoccitanismo del primer tercio del siglo XX, tuvo también una correlación en el ámbito de la ciencia. El intento y la voluntad de construir y dotarse de instrumentos científicos (laboratorios, institutos, revistas, sociedades), y de una lengua vehicular propia –el catalán–, fue canalizado por la Mancomunitat a través de la Secció de Ciències del Institut d'Estudis Catalans. En el área de las ciencias biomédicas, sólo algunas iniciativas lograron proyección internacional, como la Societat de Biología, el Institut de Fisiologia y la revista "La Medicina Catalana", esta última como fruto de la iniciativa privada.

Palabras clave: Panoccitanismo; Sección de Ciencias; La Medicina Catalana.

*

Des dels inicis de la Renaixença al segle XIX, s'establiren relacions culturals i d'amistat personal entre els lletraferits de parla catalana i els de Llenguadoc. Recordem aquí les estretes relacions entre Víctor Balaguer i Frederic Mistral. El 1854, a Provença, es crea el Felibritge com a acadèmia de la llengua d'Oc, i el 1859 es produí el restabliment dels Jocs Florals de Barcelona i la publicació de l'obra *Mirèio* de Frederic Mistral.

A aquest moviment cultural-literari, s'hi afegí a inicis del segle XX, un despertar de la consciència política i un sentit de pertinença, per raons geogràfiques i històriques, a una mateixa "ètnia" a banda i banda dels Pirineus, des de la Mediterrània a l'Atlàntic.

Aquest moviment de contesta al centralisme dels estats-nació, no assolí la mateixa força a França que a Espanya. Al Principat de Catalunya tingué una concreció institucional, primer en la Mancomunitat i, després, en la Generalitat. A França, en no tenir cap poder polític, no va aconseguir una institucionalització lingüística oficial, restant com una manifestació folklòrica d'àmbit regional.

El canvi de segle a Catalunya, comportà un canvi de mentalitat i d'escenari per a les classes mitjanes: els menestrals i els professionals. La pèrdua de les últimes colònies de l'imperi espanyol i el descrèdit del règim de la Restauració monàrquica, produïren un canvi d'orientació de la burgesia catalana cap a un altre règim polític i una altra àrea d'expansió econòmica i cultural. En lo polític es transità del provincianisme al nacionalisme. En lo científic, es pretén passar de la dependència a la creativitat autòctona. En lo cultural, es mira cap a Europa i es descobreixen els lligams amb el Llenguadoc.

Aquest canvi de mentalitat s'inicià en la primera dècada del segle XX, de la ploma de Prat de la Riba i Joan Maragall, ambdós malalts, buscant milloria en establiments sanitaris del Llenguadoc.

El 1901, Joan Maragall, malalt dels bronquis, és desplaçà a l'altra banda dels Pirineus, al balneari de Cauterets (la Bigorra). Allí, escoltant la parla dels pagesos, s'adonà que existien uns congèneres que no eren connacionals, amb un llenguatge entenedor que ell descriu així: "sota el formós matitzat de cent dialectes sorgeix un llenguatge pirinenc dins del qual es poden entendre el pastor del Puigmal amb el de Vignemale i el de la Maladeta, i aquets amb el ramader beamès i l'obrer de Tolosa, i amb els de la nostra Cerdanya i fins els provençals, de planures i de mars amb les altes muntanyes en mitg". Poc després, en la cèlebre conferència de 1903 a l'Ateneu, llegeix el seu "Elogi de la paraula", on reivindica que l'ànima dels pobles està en la seva parla. Un any més tard, en uns versos, ja parla del "reialme pirinenc" i vaticina que "s'acosta el dia que serem tots uns".

El 1902, Enric Prat de la Riba arribà al sanatori de Durtol (Alvèrnia) a prop de Clermont-Ferrand, per a recuperar-se del problema del goll, i escriu: "estic aquí en una gran comarca, avui veritable cor de la França, que un temps va estar subjecta a la influència de la raça (tatxat per: nació) catalana, més que això, que havia sigut part viva del nostre

poble", i recorda "el temps en què érem un poble estès del Mediterrani a l'Atlàntic, del Loira i el Ròdan fins al Túria". De retorn a Barcelona, recull aquestes reflexions en l'article "De lluny" on escriu: "¡Si n'és de gran aqueixa empresa de resurrecció, aqueix problema de ser en lo polític lo que som en l'ànima!". I referint-se al programa a desenvolupar parla de "la resurrecció d'una nació, d'un pensament, d'una cultura, de la que nosaltres som la branca més sencera" (1).

En aquesta triple tasca, "la resurrecció d'un pensament" fa referència a la necessitat de construir un pensament propi i una ciència original, a través de la recerca autòctona i l'intercanvi del coneixement, per ocupar el lloc que ens correspon, amb veu pròpia, en el concert dels pobles civilitzats. Per dur a terme aquest objectiu, a partir de l'Institut d'Estudis Catalans, al llarg de la segona dècada del segle XX, es desplegaran una sèrie d'iniciatives i institucions d'alta cultura, amb la finalitat de proveir els instruments adequats a la creació científica d'alt nivell.

Així, el 1912 es creà la "Societat de Biología de Barcelona", per facilitar l'intercanvi de coneixements entre els investigadors de les ciències biomèdiques (2).

La "Secció de Ciències" de l'Institut, amb la finalitat d'organitzar la recerca científica a Catalunya, va concebre el 1914 un "Pla d'instauració d'ensenyances científiques", amb la creació de quatre seminaris, de ciències físiques, matemàtiques, biològiques, filosòfiques i socials(3).

"L'Institut de Fisiologia", creat el 1920, instal·lat a la Facultat de Medicina i finançat per la Diputació de Barcelona, proporcionà els instruments adequats per a una recerca mèdica bàsica moderna i de qualitat (4).

L'any 1917 sorgí l'idea de celebrar un "Congrés General de Ciència Catalana". Eugeni d'Ors exposà "el desig manifestat per alguns valencians i per altres compatriotes nostres, en ocasió de la visita feta per alguns elements intel·lectuals de València a l'Institut, de que s'institueixi per a una data no llunyana un congrés científic general dels països de llengua catalana"(5). Aquesta iniciativa sorgí de l'oposició de l'"Asociación española para el progreso de las Ciencias" a acceptar la llengua catalana en els seus congressos(6). Recordem que, la negativa a l'ús de la llengua catalana en el Congrés Internacional de la Tuberculosi, celebrat a Barcelona l'any 1910, fou l'esperó per al sorgiment dels Congressos de Metges de Llengua Catalana, a partir de l'any 1913. A la reunió del 12 de juny, se n'acordà la seva celebració i l'inici dels treballs preparatoris. Després d'aquest acord, el tema no torna a aparèixer a la documentació de l'Institut.

La concepció d'aquest projecte revela la voluntat d'abraçar tot el conjunt nacional català.

En el camp de la recerca científica es va voler abastar un àmbit molt més ampli i establir una aliança entre catalans i occitans a fi de dur endavant un projecte en comú. Així, s'intentà publicar una revista internacional de fisiologia, els eixos bàsics de la qual foren exposats per Camil Soulà, professor agregat de la Facultat de Medicina de Tolosa, a la sessió de la Secció de Ciències del 8 de novembre de 1922. La idea era relacionar i donar veu pròpia a un grup de científics de Bordeus, Tolosa, Montpeller i Marsella, perifèrics i marginals a França, amb els seus col·legues de Barcelona i València (7), i editar una publicació redactada en francès, provençal i català, administrada des de la capital catalana. La revista, que s'havia d'anomenar "Arxius Occitans de Fisiologia"(8), combinava la voluntat d'articular un espai científic occitano-català (i fer-ne palés la seva existència), amb la necessitat de donar visibilitat en el món culte europeu de la recerca original autòctona, per mitjà d'una llengua vehicular forta com era aleshores la francesa. En el pressupost extraordinari de la Mancomunitat de 1923, hi consta una partida específica (9). L'aparició d'una publicació amb vocació internacional hauria estat l'aparador d'aquesta voluntat de creació d'un pensament científic autòcton obert al món, però fou un altra de les iniciatives frustrades per la dictadura.

Dins d'aquest context, el mes de març de 1922, un grup de metges i professors de la Universitat de Tolosa, visitaren Barcelona i foren rebuts a la Mancomunitat, a l'Ajuntament, a la Universitat, on pronunciaren conferències, i els metges visitaren l'hospital de Sant Pau i la Quinta de Salut l'Aliança (10).

En aquestes relacions hi tingué un paper destacat (11) "l'Oficina d'Expansió Catalana", constituïda el 1919 per la Mancomunitat i dirigida per Joan Estelrich, que actuà com una eficaç agència de projecció exterior de la cultura catalana. Aquesta Oficina fou clausurada el 1924, en el procés de desmantellament de les institucions de la Mancomunitat pel règim de Primo de Rivera.

La dictadura primoriverista de l'any 1923 provoca l'exili d'alguns joves científics i intel·lectuals catalans, membres del partit Acció Catalana, a Tolosa i Montpeller, on establiren amistat amb occitanistes que volien desenvolupar una vida cultural pròpia. Entre els primers trobem a Leandre Cervera i Jesús M. Bellido, i entre els segons a Ismael Girard i Camil Soula, tots ells metges amb una destacada activitat occitanista i científica (12).

Cap al final de la dècada dels anys vint, s'inicià el període culminant del que fou denominada com la "Gran Idea" (13): "la construcció a l'occident europeu d'una nova i extensa potència a Europa, constituïda per les persones que parlen –o parlaven– l'idioma català-occità" (entrevista a Robert Lafont al diari britànic *"The Morning Post"* el 1933). El 1928 es creà la "Oficina de Relacions Meridionals", sota la direcció de Josep Carbonell i Gener, amb el suport de personalitats catalanes com el Dr. J. Solé i Pla (14), per poten-

ciar les relacions amb Occitània. En aquest període es crearen nombroses revistes com *"La revue de Catalogne"* (1929) o *"Occitània"* (1934), i els principals diaris de Barcelona com *La Humanitat*, *El Matí* o *La Publicitat*, obren les seves planes a les notícies del panoccitanisme (15).

Les efemèrides culturals celebrades a la dècada dels anys trenta, amb la participació dels elements universitaris, donaren rellevància al projecte (16) La primera, el 1930 a Barcelona, amb la commemoració del centenari del naixement de Mistral. El 1932 es produeix la visita d'estudiants i professors de la Universitat de Tolosa a Barcelona, i es dicten algunes conferències. El 1933, el Centenari de la Renaixença Catalana, dóna lloc a una sèrie d'estudis i publicacions sobre el futur de la pàtria comuna i de l'Occitània futura. El set-cents aniversari del naixement de Ramon Llull fou commemorat a Montpeller, per remarcar la cohesió interna d'aquest "mercat cultural comú, cosa que representaria una extensió comparable a les grans àrees lingüístiques europees" (17).

Un paper destacat en l'àmbit de les relacions acadèmiques catalano-occitanes, fou el de les organitzacions d'estudiants universitaris. Així, el 1929 trobem un editorial al Butlletí de l'Agrupament Escolar de l'Acadèmia de Ciències Mèdiques, titulat "Oc", on es diu: "Per la nostra part, des del Butlletí de l'Agrupament Escolar, creiem que podem col·laborar en l'obra occitana"(18). També la Federació Nacional d'Estudiants de Catalunya (FNEC), l'Agrupació Valencianista Escolar, l'Associació per la Cultura de Mallorca, el Nouvel Lengadoc (de Montpeller), Estudiants Ramondencs (Tolosa), Lo Caen (Marsella) (19).

Aquesta voluntat de disposar d'un medi de difusió de la ciència biomèdica de l'àmbit occitano-català, es materialitza deu anys després amb l'aparició el 1933 de la revista *"La Medicina Catalana. Portanveu de l'Occitània Mèdica"*. Josep Miracle explica així la seva gestació: "Se'm va presentar l'oferiment : els Laboratoris Rocafort Dòria van tenir la idea de llançar una revista mèdica en català, i van acudir a mi. La revista mèdica en català va ser un fet; se'n va dir *"La Medicina Catalana"*. *"La Medicina Catalana"* m'ocupava les tardes que no tenia cita amb Pompeu Fabra. Em vaig haver d'ocupar de tota l'organització, per la plantilla de la revista, des del director, que havia de ser necessàriament un metge, fins als redactors, que havien de ser metges o estudiants avançats de medicina. Vaig trobar el director en la persona del doctor Leandre Cervera. No va ser el primer a qui vaig anar a exposar el projecte de crear una revista mèdica catalana, però va ser el que més ràpidament i més intensament s'hi interessà. Leandre Cervera era un patriota que havia intervingut en la creació d'Acció Catalana. Per a ell, per a Cervera, la iniciativa de crear una revista mèdica catalana era una cosa que casava amb la seva mentalitat i els seus desigs, i es va lliurar en cos i ànima a estructurar-la. Jo vaig deixar d'anar a la tum-tum i em vaig posar decididament a les seves ordres.

Per major fortuna, els Laboratoris Rocafort Dòria van voler que la revista no semblés que sortís d'aquella casa, sinó que donés la impressió que era una revista independent. Ells es reservaven la facultat de publicar un cert nombre d'anuncis dels seus productes, i la resta al nostre gust. Els Laboratoris van imposar el títol: "La Medicina Catalana". El doctor Cervera es va triar un equip de col·laboradors entre els metges de nom i de més provada catalanitat; entre d'altres Jesús M. Bellido, Francesc Bordàs, Marià Breton, J. Cabré Claramunt, Manuel Corachan, Francesc Ferrando, Pere Gabarró, Francesc Gallart, Llorenç Garcia –Tornel, Joan Gibert i Queralto, Agustí Pedro i Pons, Jaume Peyrí, August Pi i Sunyer, Hermenegild Puig i Sais, Jacint Raventós, Ramon Torres Carreres, Alfons Trias i Maxencs i Salvador Vives. Hi posà també representants de Castelló de la Plana (Àngel Sánchez i Gozalbo), de Tarragona (Josep M. Sastre i Piqué), de Palma de Mallorca (Francesc Sancho i Sagaz), de Lleida (Francesc Serra i Humbert Torres), i per donar una idea de pancatalanitat no absoluta, sinó ultrançada, hi inclogué representants dels terrenys occitans, entre els quals dos noms tan provadament catalanòfils com Ismael Girard i L.C. Soula, de Tolosa de Llenguadoc.

Com es pot veure, l'ambició del doctor Leandre Cervera anava molt més enllà del que s'havien proposat els Laboratoris que havien tingut la idea de crear una revista. Per ell, la Catalunya estricta era poc; li era poc la idea de la gran Catalunya, i s'orientà cap a un ideal d'occitanisme. Totes les terres d'Oc, per a ell, li eren d'un interès especial. I com que tenia amistats a les principals ciutats de l'Occitània, li va ser cosa fàcil de cercar-hi col·laboradors que deixessin veure molt clarament l'ideal d'occitanisme. Això va ser causa de les crítiques que es van fer a la revista. Signat per personalitats entre les quals hi havia Pompeu Fabra i Ramon Aramon i Serra, es publicà un manifest declarant que l'occitanisme era una aberració del catalanisme. Tanmateix el doctor Cervera no considerà oportú de rectificar d'una manera tan fonamental l'organització de la revista i hi mantingué el caràcter occitànic a desgrat de totes les crítiques.

La imatge de Pompeu Fabra obria el primer número encapçalant una enquesta sobre aquesta pregunta: "¿Que opineu del català, llengua científica?". A la pàgina següent hi havia un mapa de les terres d'Occitània, i a la següent començaven les respostes a l'enquesta; eren les de Manuel Corachan, Leandre Cervera, Jesús M. Bellido, August Pi i Sunyer, Jaume Peyrí, J. Roig i Raventós i Pere Gabarró i García. El primer article científic duia la signatura d'Agustí Pedro i Pons i Agustí Amell i Sans. No s'hi planyien els gravats, àdhuc en color, i a la fi de cada article es publicava un resum en castellà, en francès, en anglès, en alemany i en esperanto. Darrere els articles originals seguien una hemeroteca mèdica occitana i una hemeroteca mèdica mundial, que extractaven els aleshores estudiants dels darrers cursos F.X. Cortada, Pau Bricall i Planas, Lluís Reitz i Puig, J. Vizcaíno, Pelai Martorell, Joan Parés, Francesc Camps, Santiago Montserrat, Alfons Nadal,

Salvador Arias Manén, J. Pàmies Xercavins, etc. Cloïa el número un noticiari d'activitats. A partir del segon, s'obrí cada número amb la biografia d'un occità il·lustre, començant pel professor A. Calmette i seguint per Mateu Josep Bonaventura Orfila, Ramon Turró, etc. Tots els grans homes de Catalunya, València, Mallorca i els Països d'Oc passaren per aquesta galeria.

"La revista tenia un mínim de 128 pàgines en bon paper couché i es publicava cada mes. La portada havia estat dibuixada i gravada al boix pel gran artista vilanoví Enric C. Ricard, i l'aspecte del periòdic es feia de debò atraient. L'element mèdic hi va respondre de seguida i les subscripcions van fer aviat gruix. També les cases anunciadores. Per raons del caràcter d'independència que s'havia volgut donar a la revista, la Redacció estava domiciliada a la Llibreria Catalònia i l'Administració a casa meua. L'ambició del doctor Cervera va ser fer la millor revista mèdica de la Península Ibèrica, i ho aconseguí. Els Laboratoris es limitaven a pagar les despeses, cada mes menys importants a causa del major nombre d'anuncis i de subscripcions. I a la fi, els Laboratoris, reservant-se els drets d'inclusió dels seus anuncis, ens van fer únics responsables de la revista. La revista ja estava prou arrencada, però encara no cobria totes les seves necessitats. Tot amb tot, el doctor Cervera se'n va fer càrrec, i d'aquell moment, la propietat de la revista va ser d'ell i meua.

"La Medicina Catalana" va aconseguir donar la volta al món. Per bescanvi rebíem revistes mèdiques fins i tot de la URSS, de la Xina, del Japó, de l'Índia i no cal dir d'Europa i d'Amèrica. La meua feina era la pròpia del secretari de Redacció i del responsable tipogràfic. I ací em cal dir d'una manera molt clara que l'èxit de la revista potser hauria mort en mi l'escriptor. Perquè de la manera que anaven les coses, ja es veia que acabariem fundant una editorial mèdica exclusivament en llengua catalana, i que la meua fita gairebé inevitable era ser editor.

Qualsevol que en consulti la col·lecció arribarà al convenciment que "La Medicina Catalana" és una de les realitzacions periodístiques professionals que fa quedar més bé Catalunya. M'apresso a dir que tot el mèrit era del doctor Leandre Cervera, el qual, als seus profunds coneixements mèdics unia la seva contagiosa simpatia personal i aglutinava l'una i l'altra cosa amb el seu catalanisme radical, abrandat, insubornable, principi i fi de tota la seva acció" (20).

Pel juny de 1936, fent balanç del camí recorregut, Leandre Cervera escriu a la revista: "Sota el signe d'Occitània Mèdica emprenguérem, ara fa una trentena de mesos, una croada d'agermanament entre els confreres de llengua catalana i occitana. No ens guià mai cap imperialisme. Volíem simplement que entre els treballadors del camp de la Medicina en països de llengua occitana i catalana s'establís, a base de la comunitat

d'expressió, aquella reciprocitat de col·laboració que deriva d'una mútua coneixença. La producció mèdica catalana era mancada d'aquella zona geogràfica d'expansió normal que idiomàticament tenia el dret de posseir. "La Medicina Catalana" és ja la tribuna d'exposició directa del pensament mèdic catalano-occità, sense limitacions d'escola ni de capella, el reflex més objectiu de la vida mèdica dels països occitano-catalans" (21). I el professor Soula, al juliol del 1936, s'expressava amb aquets termes: "La llengua d'Oc, com a llengua moderna, només ha viscut en un dels seus dialectes: el català. Però sota la forma catalana, continua essent la llengua d'un fogar de cultura considerable.

L'acostament científic catalano-occità en els quinze darrers anys. És una història tota fresca encara, de vegades heroica, de vegades còmica; tota una sèrie d'èxits i de fracassos. Els viatges de l'Escola Catalana de Metges a França, les festes de Tolosa a honor de Pi-Sunyer; l'esplèndid projecte dels Arxius Occitans de Biologia, encoratjat pel gran Ramon Turró, sostingut per Puig i Cadafalch, avortat no se sap ben bé quan.

Tornar l'ús de la llengua d'Oc als occitans per a fins professionals i científics, és fàcil? És possible?. El problema que es planteja és saber si el poble occità havent perdut l'ús savi de la seva llengua, ha conservat amb els seus orígens intel·lectuals i morals uns lligams prou potents per a trobar en la llengua d'Oc moderna i ben vivent que li restitueix el català, unes fonts de benefici material i satisfacció moral" (22).

En els 5 anys de vida de "La Medicina Catalana" i els 60 números publicats, es convertí en el veritable portaveu de les ciències mèdiques de l'àrea catalano-occitana a nivell internacional. Els resums dels articles, publicats en 6 idiomes, asseguraven una àmplia difusió del seu contingut. En tota la durada de la revista, aparegueren 27 treballs originals, corresponents a 42 autors occitans (23); el que representa un terç, aproximadament, del volum total de la revista.

REFERÈNCIES

1. Rafanell, A.: "La il·lusió occitana". Barcelona, Quaderns Crema, Assaig, 2006.
2. Casassas, O.: "La creació i l'activitat de la Societat de Biologia de Barcelona". A: Centenari de la naixença d'August Pi i Sunyer, Barcelona, 1979, 16-33.
3. Actes de la Secció de Ciències (en endavant: ASC), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, llibre 0, 13-VII-1914.
4. Corbella, J.: "L'Institut de Fisiologia de Barcelona (1920-1939)". Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2009.
5. ASC, llibre 0, 20-V-1917.
6. ASC, llibre 0, 12-VI-1917.
7. ASC, llibre 6, 3-VI-1922.
8. ASC, llibre 6, 10-VI-1922; 11-X-1922.
9. ASC, llibre 6, 14-III-1923.

El panoccitanisme científic i la revista "La Medicina Catalana"

10. Catalunya Gràfica, Barcelona, 23-3-1922, 22-25.
11. Ruiz Simón, JM.: "La Oficina". Barcelona, La Vanguardia, 4-11-2008, 33.
12. Grau, P.: "El Panoccitanisme dels anys trenta. L'intent de construir un projecte comú entre catalans i occitans". El Contemporani, 1998, XIV, 29-30.
13. Ventura, J.: "Els catalans i l'occitanisme". Barcelona, Aportació Catalana, 1964.
14. Esculies, J.: "Joan Solé i Pla. Un separatista entre Macià i Companys". Barcelona, Edicions de 1984, 2011.
15. Fornés Pérez, Ll.: "El pensament panoccitanista (1904-2004) en les revistes Occitània, Oc, L'Amic de les Arts, Taula de Lletres Valencianes, Revista Occitània i Paraula d'Oc". Tesis Doctoral.
16. Barsotti, C.: "Les relacions catalano-occitanes, 1931-1939". Mèxic, Nous Horitzons, 1970, nº 21-23.
- Oliveras González, X.: "Les col·laboracions mèdiques a l'espai occitano-català i al mediterrani llatí (1920-1980)". Gimbernat, 2010 (*), 53, 275-290.
17. Cirici Pellicer, A.: "El temps barrat". Barcelona, Destino, 1977.
18. Corbella, J. I Domenech, E.: "Notes sobre l'Agrupament Escolar de l'Acadèmia de Ciències Mèdiques i el seu Butlletí". Gimbernat, 1994, 21, 114.
19. Creixell, J. I Ferré, X.: "Panoccitanisme a la Universitat, 1930-1934: una fugida endavant?". A "Historia de la Universitat de Barcelona. Primer Simposium 1988". Publicacions de la Universitat de Barcelona, 1990, 673-682.
20. Miracle, J.: "Quatre coses del meu temps (Memòries)". Barcelona, Edicions de la Paraula Viva, 1976, 237-247.
21. Cervera, L.: "Occitània Mèdica". La Medicina Catalana, 1936, 6, 234-235.
22. Soula, LC.: "Occitània Mèdica". La Medicina Catalana, 1936, 7, 208-209.
23. Sabaté, F.: "La participació occitana en la revista *La Medicina Catalana*". Gimbernat, 2009, 51, 325-330.